

Valentin Putanec

NAZIV *LABUSEDUM* IZ 11. ST. ZA GRAD DUBROVNIK

1. Teoretski gledano gotovo je teško i zamisliti da na prostoru današnjega Dubrovnika i njegove šire okolice nije bujao ljudski život od najstarijih vremena civilizacije, tj. od paleolita, mezolita i neolita. Sigurno je tako da je na tim prostorima bilo i predindoevropskog jezičnog sloja kao prvog jezičnog sloja (nostratički sloj) koji je postojao na obalama Mediterana i Male Azije, zatim je tu sigurno postojao i prvi indoevropski jezični sloj, tzv. pelastički sloj, na koji nadolaze zatim grčki, pa ilirski, pa italski (romanski) te, konačno, slavenski sloj. Zaslugu dakako svaku hvalu nastojanje arheologa (usp. G. Novak, *Povijest Dubrovnika*, I, 1972 – autor iznosi da je dokazano da je na terenu Dubrovnika čovjek boravio od ranog paleolita) da potvrde ove ne samo teorijske postavke, a što se tiče Dubrovnika da utvrde vrijeme njegova postanka u vezi s činjenicom da mu se ime veže s “novim” *Epidaurumom*, kao sljednikom imena *Epidaurum* koji je postojao na mjestu današnjeg Cavtata. Vladimir Koščak u članku “Epidaurum – Ragusium – Laus – Dubrovnik” objavljenom u *Analima Zavoda za povijesne znanosti JAZU* (sv. 27, 1989, str. 7–40) utvrđuje da je Cavtat oko 365. doživio strašan potres pa je gro pučanstva i administracije bio prisiljen potražiti novo boravište te sele u obližnji *Ragusium* gdje seli i biskupija a grad dobiva ime *Epidaurum*. Za vrijeme gotskog rata 535–555 bila je izgrađena nedavno otkrivena katedrala (dosljedno postoji tu i biskupija kao vrsta crkvene uprave). U trećem i četvrtom deceniju 7. st. zbiva se avarsko-slavenska najezda koja ruši taj *Epidaurum (novum)* (realnost tog avarsko-slavenskog napada potvrđuje se paralelnim događanjem rušenja *Salone* koja je stradala u slično vrijeme, oko 635–641) pa se pučanstvo, Romani, razbježaše a tek dolazak franačke vojske 791. na istočnu obalu Jadrana omogućuje revitalizaciju prostora. Franci grade i kaštel *Lave* a prevladava stari naziv za grad *Ragusium (Ragusa, Rausion, Raugia)*. Franci obnavljaju biskupiju i katedralu ali sve ponovno strada u potresu i plimnom valu godine 850. Biskupsko sjedište prelazi u Kotor. Biskupija se obnavlja tek prilikom splitske sinode godine 925. U 10. i 11. st. stabilizira se grad i biskupska uprava.

2. Kada je oko 926. ili 927. nestala dukljanska nadbiskupija kao posljedica osvajanja Srbije od bugarskog cara Simeona (cf. D. Gruber, *O dukljanskoj i dubrovačkoj nadbiskupiji do polovice 13. st.*, Vjesnik Zemaljskog arhiva, nro 14, sv. 1-2, 3-4, Zagreb 1917, str 22) te se nadbiskup dukljanski Ivan sklonio u Dubrovnik gdje je izabran i dubrovačkim biskupom, nastaje nastojanje Dubrovnička da postane nadbiskupijom (i dukljanski Ivan došao je u Dubrovnik s titulom *nadbiskupa*) i da mu se dodijele sufragani. Tada se javljaju tri isprave od 16.05.743., 27.09.1022 i 21.05.1076. kojima pape podjeljuju palij dubrovačkim biskupima, s naznakom sufragana, a koje se isprave gotovo sve proglašuju falsifikatima koji su imali cilj da dokažu pravo Dubrovnička na nadbiskupsku stolicu. Potpuni falsifikati ne moraju biti, barem ne sve. Tako se upravo prva isprava iz 743. kojom papa Zaharija daje palij nadbiskupu dubrovačkom Andriji (sufragani su: Hum, Srbija, Trebinje, Kotor, Budva, Bar-Ulcinj, Skadar, Drivast, Pilot) može povezati s "prvim" razmiricama između pape i cara Leona Izaurijskog (713-741) koji se s papom zavadio zbog idolatrije pa je papi oduzeo oko 731. biskupije donje Italije i pokrajinu Praevalis i podvrgnuo ih Carigradu i metropoliti u Draču (sufragani: Lješ, Duklja, Skadar, Drivast, Pilot, Ulcinj, Bar, cf. Gruber, o.c., str. 8-9). Dakle je sva prilika da je Zaharijina isprava u jednom dijelu istinita ako je rimskoj kuriji bilo stalo da parira caru i njegovoj samovolji. U to nas uvjerava i navedeni popis sufragana. Isprava pak iz 1076. (papa Grgur VII podjeljuje palij nadbiskupu dubrovačkom Petru, sufragani su Hum, Srbija, Trebinje, Kotor, Bar-Ulcinj, Drivast, Pilot, Skadar) mogla bi se pravdati time da rimska kurija u pismu od 30.3.1076. gdje se spominju dubrovački "biskupi" Vital (u zatvoru) i novoizabrani (electus), na neku intervenciju dva mjeseca kasnije iste godine 21.05.1076. izdaje korektivnu ispravu (riječ je o paliju), ako dakako nije sve to dobro izrežirao sam falzifikator a što za prvu ispravu gotovo ne dolazi u obzir (falzifikator prve isprave nije mogao znati situaciju iz 731). Falsifikati (sve tri isprave) nastaju u drugoj polovici 11. st. kada se osniva nadbiskupija u Baru koja se smatra sljednicom nadbiskupije u Duklji. Tu nadbiskupiju osniva protupapa Klement III dne 8.01.1089, a isprava se pripisuje (falsificira) Aleksandru II iz 1076 (cf. Draganović, *Šematizam*, 1975). Dakle, Dubrovnik se uhvatio u koštac s Barom za dobivanje položaja metropolije i odatle nastaju sve tri isprave (falsifikati). Draganović (o.c.) smatra da je Dubrovnik doista od 1076. vršio metropolitsku vlast.

3. Zadatak je našeg priloga pokušati protumačiti uvodni tekst isprava iz 1022. i 1076. kao i neobičan toponim *Labusedum* koji se tu javlja u obje isprave a odnosi se kao sinonim za današnji naziv grada Dubrovnička (naziv se ne javlja u prvoj ispravi iz 743).

U ispravi od 27.09.1022. (CD 1,61) doslovno stoji:

Benedictus episcopus, servus servorum dei, dilecto in Christo filio Vitali, archiepiscopo Sancte pitabritane sedis e civitate Labusedi in

regno Lachomis et Serbulia et Tribunia vel civitate Katarinensi aut Antivari seu Ulcini cum ecclesiis et parochiis eorum.

Prevedeno:

Benedikt, biskup, sluga slugu božjih, ljubljenom u Kristu sinu Vitalu, nadbiskupu svete epidauritanske stolice iz grada Labuseduma, u kraljevstvu Hum i Srbija i Trebinje ili gradu Kotorskom ili Barskom odnosno Ulcinju, s njihovim crkvama i biskupijama.

Sadržaj:

Pismo je upućeno Vitalu koji je sada nadbiskup svete epidauritanske stolice koja je sada preseljena u grad Labusedum, a vlast ima kao nadbiskup, tj. sufragani su mu Hum, Srbija, Trebinje, Kotor, Bar, Ulcinj. Ovako formulirana titulatura cilja na to da je nadbiskup dubrovački sljednik biskupije u Cavtatu koja je u međuvremenu seljenjem iz Cavtata u Dubrovnik postala i nadbiskupija (valjda se misli na pismo pape Zaharija iz 743, v. gore). Cilja se na to da je tadašnji Dubrovnik upravo preseljeni Cavtat (prilikom razorenja Cavtata 639. godine spominje se da biskup cavtatski odlazi u Župu Dubrovačku, u 7. st. u Dubrovnik, cf. Draganović, o.c., str. 240-241). Sam pak Dubrovnik tu se naziva *Labusedum*. U ispravi od 21.05.1076 (CD 1,143) stoji slično (smatra se također falsifikatom načinjenim imitacijom navedene isprave iz 1022):

Gregorius episcopus, servus servorum dei, dilecto in Christo filio Petro, archiepiscopo sancte pitauritane sedis ex civitate Labusedi, in regno Zaculmi et Serbuli et Tribunie vel civitatis Catere et Antivari seu Ultinii et Drivasti, Pilati et Scoderi, cum ecclesiis et parochiis (piše: parr-) earum.

Prevedeno:

Grgur biskup, sluga slugu božjih, ljubljenom u Kristu sinu Petru, nadbiskupu svete epidauritanske stolice iz grada Labuseduma, u kraljevstvu Hum i Srbiji i Trebinju ili grada Kotora i Bara ili Ulcinja i Drivasta, Pilota i Skadra, sa crkvama i biskupijama njihovim.

Sadržaj:

Papa je Grgur, a nadbiskup dubrovački Petar. On je sljednik biskupije iz Cavtata koja se preselila u grad Labusedum, tu postala nadbiskupijom, a sufragani su mu: Hum, Srbija, Trebinje, Kotor, Bar-Ulcinj, Drivast, Pilot i Skadar. Prema ispravi iz 1022 dodani su *Drivast, Pilot, Skadar*. Ova tri grada spominju se u buli pape Zaharija iz 743 pa to potvrđuje da je falsifikator poznavao i tu bulu. Inače ovo pozivanje na sljedništvo cavtatske biskupije zabilježio je već Toma Arhidakon koji donosi da su Dubrovčani već od preseljanja iz Cavtata nastojali da njihova biskupija (bivša cavtatska) postane nadbiskupijom.

4. U ovim ispravama iz 743, 1022, 1076. javlja se više neobičnosti. Prva je od njih da se tu dubrovačka biskupija-nadbiskupija zove *epidauritana, pitauritana, pitabritana* dok se inače bez izuzetaka rabi od 925-1078 naziv *ragusitana*,

ragusiensis, ragusana (cf. Koščak, o.c., str. 32, nota 113). Tu se javlja i neobičan prijelaz *-daur-* > *-taur-* koji se javlja u *Epidaurum* i u ovim ispravama i u Popa Dukljanina (*Epitaurum*). Ova se pojava može tumačiti na dva načina. Ili tako da *t* za *d* potječe iz vremena franačke vlasti na Jadranu te i u Dubrovniku (791-812), s germanskim izgovorom zvučnoga *d* kao *t* (desonorizacija) što bi osim toga dokazivalo da je isprava iz 743. pisana ili prerađivana oko 791-812. jer i tu stoji *pitauritane* a možda je i *Pitaura* iz Porfirogeneta iz 10. st. bila pod utjecajem tih falsifikata (u Grka bi bilo normalno *Pidaura*). Prijelaz je *-aur-* > *-abr-* i inače zabilježen (cf. Putanec, *Refleksi aloglotskog diftonga AU*, Filologija 6, Zagreb, 1970, str. 155-164). Ako pak pojavu desonorizacije u ovom toponimu ne bismo željeli tumačiti manje vjerojatnim utjecajem germanskog izgovora (*d* ima Ptolomej, Plinije, Acta ss., Prokopije dok *t* imaju CIL, Peutinger, Ravenas, Guido, Splitski koncili, Porfirogenet, ćirilaska isprava iz 1253 [cf. sve prema Mayer, *Die Sprache der alten Illyrier*, Beč 1957, 1959, 1, str. 138], dakle zapadna i pučka vrela; tu ide i Porfirogenet kome je informator najvjerojatnije neki Roman ili Hrvat iz Dalmacije), moramo misliti da je oblik s *d* kasnija latinizacija ili grecizacija starijeg naziva *Pitaurum* (u Grka s naslonom na toponim u Grčkoj) koji moramo onda i drugačije tumačiti. Ovaj bi naziv predstavljao u osnovi ie., odnosno mediteransku riječ za pojam "bor, pinijs", s osnovom *pit-* sačuvanom u grč. *πίτρυς* "bor, njem. Fichte", pamird. *pit* "Fichte", alterniranju s *k* u lat. *pix* "smola" > stvnjem. *Pech*, lit. *pikih* < njem., slav. *пѣкъль*, lat. *pinus* < **pitsnus* (cf. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, I, str. 794). Grčka je riječ mediteranski relikv s dosta izvedenica pa čak sa suf. *-usa/-ussa*: *πιτοῦσσα* "biljka euphorbia, hrv. mlječika", u Španjolskoj se nalazi i otok *Πιτοῦσσα* (cf. Frisk, *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, I, str. 545-546).

Osnova *pit-* javlja se u nas još jednom na našoj obali za naziv jednog našeg otoka, otoka Hvara. U priči o Argonautima Apolonija Rođanina (3. st. a. Chr. n.) pripovijeda se kako su Argonauti plovili od Skradina prema Korčuli a prije Korčule prošli i otok *Pytieia* koju skolije nazivaju *Pityussa* (nesonimski sufiks *-ussa*) a identifikacija se odnosi na otok *Hvar*. Vezivanje uz *Hvar* potvrđuje se i etimologijom naziva *Hvar*: ie. **baralfara* "bor" > *Pharos* (očekivalo bi se **baros* ali se misli da je na margini ilirskog jezika pod utjecajem venetskog, za sve cf. Mayer, *Die Sprache der alten Illyrier*, I, str. 271, II, str. 18). Dakle bi grčki naziv za Hvar bio stariji, možda pelastičkog porijekla, koji su Indoevropljani koji su iza Pelasta došli, preveli na svoj jezik (i slav. *bor*) kao *Pharos* (refleks sa *b*-nalazi se u *Barra* kod Brindizija u Italiji). I ovdje treba dakako istaknuti sufiks *-ussa* grčkog, možda pelastičkog porijekla. Sama pak osnova *pit-* nije nikako ni "ilirski" ni "tračka" jer se u tim jezicima nalazi osnova *peuk-* koja je i ie., tako lat. (*pix*), slav. **pikŭlŭ* > hrv. *pakao*, lit. *pušis*, sve u značenju "bor, Fichte". Sufiks *-aura* u *Pitaura* postoji u grč. toponimima i apelativima ali i na širokom području u Italiji (Picenum, Bruttium: potamonimi *Pisaurus*, *Mataurus*, *Muta-*

urus) te i u imenu ilirskog boga *Medaurus* koji je potvrđen u Risnu u Boci Katorskoj a istoznačan je bogu liječenja *Eskulapu*. Bit će dakle predie. supratski sufiks (za sve cf. Mayer, o.c., I, str. 223, II, str. 77, 232, te Ribezzo, *Italia e Illiria preromana*, str. 37). Sve u svemu, možemo zaključiti da je na mjestu današnjega Dubrovnika postojao i toponim *Pitaura* koji se javlja i u vrijeme kada su cavtatski *Epidaurijci* došli u *Pitauru*. Ovo je još jedno tumačenje koje se javlja uz toponim *Epidaurum*. Budimir je polazio od ilir. *deur-* "drvo, šuma" a u *epi-* je vidio ilir. *epi-* koje se javlja u *Epicatia*, *Epicaria*, *Epidamnos*, *Epidotion*, *Epiclicus* (*portus*), te bi toponim značio "mjesto iza šuma", cf. *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 53, 1962, str. 10-12. Drugi u *Epidaurum* vide predie. **tauru-/*dauru-* (postoji i u semitskom) "brijeg, brdo". Ovo tumačenje možemo prihvatiti za cavtatski *Epidaurum* pa i za dubrovački jer imitira cavtatski ali je nevjerovatno da bi se cavtatski grad nazivao na dva načina. Moje je mišljenje da se Cavtat zaista zvao *Epidaurum* a da je osnova s *pit-* pa i toponim *Pitaura* indigen naziv jedne čestice, dijela današnjega Dubrovnika, koji se odnosio na borovu šumu, borik pod Srđom. Prema tome treba odijeliti toponim *Epidaurum* od toponima *Pitaura* koji se toponimi, jedan i drugi, tijekom vremena izjednačuju pa i u mišljenju da potječu od iste riječi, imena kraja. Druga je neobičnost u ovim ispravama sam naziv *Labusedum* za grad Dubrovnik. Vladimir Koščak (o.c., str. 32-33) tumači ovaj umetak tako da se tu navodi novi toponim *Lave/Labe* koji je kao naselje nastao franačkim građenjem kaštela na *Lavama* oko god. 791-812, na hridinama koje se zvahu *Lave*. On ističe da se u ispravi iz 743. navodi samo ime dieceze a ne spominje se ime grada u kojem se nalazi sjedište nadbiskupije, dok se u ispravama iz 1022 i 1076 spominje i ime grada u kojem se nalazi sjedište a to je citirani *Labusedum*. To autoru dokazuje da je u 12. st. kada su te isprave sastavljane, bilo poznato kako godine 743. još nije bilo grada koji bi se zvao prema nazivu za hridine ("labes") ali da je isto tako bilo poznato da je takvo ime kasnije bilo u upotrebi već u 11. st. Dakako, naziv je *lave* < *lao-* kao ime čestici morao postojati i prije građenja a ne obrnuto. Moje je mišljenje da se pod *epidauritana* misli na *Epidaurum* = *Cavtat*, dakle na sljedništvo cavtatske biskupije u Dubrovniku koji se ovdje zove *Labusedum*. Falzifikatoru je bilo jasno da se prigovaralo Dubrovniku da on nije mogao biti ni biskupija prije preseljenja iz Cavtata. Zato i insistira na ovome sljedništvu biskupijskog sjedišta. Zadatak je pak ovoga članka protumačiti i ovaj naziv za grad Dubrovnik i pokušati odrediti na koji se dio u današnjem Dubrovniku odnosi, ako je uopće postojao ovaj naziv za neki njegov dio pa i cjelinu prostora.

5. Koliko sam zapazio, nijedan autor od onih koji su se bavili nekadašnjim nazivima za grad Dubrovnik (*Epidaurum*, *Ragusa*, *Labusa*, *Dubrovnik*) nije se pozabavio toponimom *Labusedum* u ispravama iz 1022 i 1076. To nije učinio ni P. Skok u poznatom članku *Les origines de Raguse* iz 1931 (*Slavia* 10, str. 449-500). Ne spominjem ga ni ja ni Muljačić, a Vl. Koščak ga poistovjećuje s *Labes*

koji je naziv potvrđen za kaštel u Dubrovniku, ali ni on nije izvršio etimološku analizu toponima. Skokova prvotna misao da *Lave* treba izvoditi od lat. *labēs* f. (sc. *terrae*), gen. *labis* "Sturz, Gesturz, Absturz, litica, vrlet" ne može stajati već zbog sufikasa koje imamo u *Labusa* i *Labusedum* (kasnije Skok odustaje od prvotnog mišljenja i priklanja se etimologiji od *lau-/lao/lau*, v. niže). Na pitanje zašto uopće nije došlo do ove analize, može se odgovoriti da većina lingvista i historičara nije vidjela velike razlike između oblika *Labes* i *Labusa* (Ranjina, 16. st.) te još neobičnijeg oblika *Labusedum* koji se mogao u tom slučaju smatrati i nekom greškom u prijepisima.

6. No prije nego pristupim obrađivanju ove etimologije, potrebno je da se izjasnim i o još nekim dosadašnjim etimologijama naziva za grad Dubrovnik. Slavenska etimologija naziva *Dubrovnik* < *dubrava* dugo se ponavljala i držala (zadnji je čvrsto stajao uz ovu etimologiju P. Skok). Oslanjajući se na potvrđene potvrde razvoja aloglotnog diftonga *AU* u našem jeziku (cf. *Filologija* 6, 1970) ja sam mislio da se u tom nazivu nalazi refleks naziva za *Cavtat Epidaurum* (> *dobr-* > *Dubrovnik*) jer su *Epidaurijci* prebjegli nakon potresa na teren današnjeg Dubrovnika. Sličnu je misao iznio Ž. Muljačić (< *Epidaurum novum*) a manje ima vjerojatnosti misao da bi se u nazivu nalazila latinska riječ *urbs* "grad" (< *urbs nova*, cf. Alerić, *Filologija* 10, 1982) budući da se ova riječ na Balkanu potpuno zamijenila s lat. *civitas* (tako i u *Cavtat* < *civitate*). O nazivu *Ragusium/Ragusa/Raugia* P. Skok je iznio tezu da je prvotni naziv *Ragusium* (*-usium* kao u ilir. na Apeninu u *Brundusium/Brundisium* > *Brindisi*, a u Apuliji i *Canusium*, cf. Mayer, o.c., II, str. 257) i da je taj naziv iz doba Ilira na Mediteranu. No nijedne paralele za osnovu u ilirskom P. Skok nije naveo. Moglo bi se misliti da je osnova "mediteranski" leksem (Frisk) koji se sačuvao u grč. ῥάξ (gen. ῥαγός)/ῥώξ (gen. ῥαγός) "grozd, vinova loza, boba, vrsta pauka" kojemu se koradikal nalazi u lat. *racemus* "grozd" ali nigdje drugdje na "ilirskom" terenu nije potvrđena ni ta osnova (cf. Mayer, o.c., II, str. 94). Sicilska *Ragusa* se u bizantinskim vrelima zvala 'Ρογοί, pučki grč. 'Ρογούς (postoji i u Epiru mjesto 'Ρογοί, danas *Rogus*), za arapske vlasti na Siciliji zvala se *Raghus*, a *Ragusa* se zove nakon protjerivanja Arapa sa Sicilije, vjerojatno s naslonom na dubrovačku *Ragusa* (ili s naslonom na tal. *città*). Moglo bi se jedino zbog navedenih grčkih toponima (*Rog-/Rag-*) misliti da se radi o ie. koradikalu *reg-/rag-* prema grč. ῥήγνυμι "slomiti, prelomiti", grč. ak. pl. ῥωγας "lom, uzak prolaz", ῥαγή "prodor, raspuklina" (cf. Frisk, o.c. str. 637, 652) pa bi osnova sa sufiksom značila "klanac, prodor između dva brda" ali i tada nam ostaje problem sufiksa *-usium/-usa* koji bi i u tom slučaju trebalo smatrati grčkim (tip grč. ἔλαφος "jelen" prema Ἐλαφοῦσσα, naziv za *Brač* < *Brattia* < ie. **brentos* "jelen") pa bi sve upućivalo da je osnova i korijen u *Ragusium/Ragusa* grčki relik (s naknadnom sonorizacijom intervokalnog *ss* > *s* romanskog porijekla). To bi pak dokazivalo da su Cavtaćani kod preseljenja došli i na lokalitet (između Srđa i

Hridina) koji se zvao *Ragusa* "klanac" pa se taj naziv rabio za taj dio današnjega Dubrovnika, paralelno s nazivom za *Hridine* = *Lave* (o kojima niže). Italizacija terena nastaje nakon važenja zakona rotacizma u latinskom jeziku pa ni u *Ragusa* ni u *Lausa* više ne djeluje, tako i u našim toponimima *Lausa* (Zadar) i u lat. posuđenicama *lausa* "Steinplatte" i *lausiae* (*petrae*) (cf. Mayer, o.c., II, str. 70). Sve bi to značilo da je prvotno naselje i u Cavtatu i u Dubrovniku bilo grčko (slično *Issa* > *Vis*) [prvotnost grčkog pred italskim pučanstvom na terenu Dubrovnika dokazuje P. Skoku Plinijev naziv *Elaphitides* > *Lopud*, cf. P. Skok, *Slavenstvo i romanstvo* 1, str. 231] koje se (na lokalitetu *Ragusa*) tek kasnije italiziralo (romaniziralo) a taj se zaključak doduše protivi mišljenju G. Novaka koji tvrdi da u arheološkim materijalima nije nađen dokaz o grčkoj prisutnosti na terenu Cavtata i u Dubrovniku (cf. G. Novak, o.c. I, str. 1-30). Moje je mišljenje da je u ovom toponimu (*Ragusa*) prvotniji oblik sa *-usa* te da je taj sufix grčkoga (možda pelastičkog) porijekla dok je oblik *Ragusium* zaista kasnija adaptacija romanskoga porijekla (Skok je mislio obrnuto). Za oblik *Ragusium* svjedoči i oblik *Ragusi* koji sigurno ide od *Ragusium* kao nominativni starodalmatski oblik po tipu *Sergius* > *Sersi*, *Vlasius* > *Vlasi*, *commercarius* > *cumerzari* (nije potrebno misliti da je *-usium* > *-usi* nastalo tvorbom od lat. lokativa kao što je mislio P. Skok). Oblik *Ragusa* je potvrđen i u grč. *Rausē* (Porfirogenet). Zatrpavanje s *g* u *Ragusa* ne dolazi u obzir (prvotno moje mišljenje zbog etimologije *Rausa* < **lalaus*) nego se u *Raugia/Rausa* radi o romanskom gubljenju konzonanta *g* tipa *Tragurium* > *Trau* < *Trau*r (P. Skok ističe da ispadanje dolazi pred vokalom *u*, cf. P. Skok, *Slavenstvo i romanstvo* 1, str. 220).

7. Nema nikakve sumnje da se u *Lau*, *Lave/Lavi*, *Lausa*, *Labusa* pa odatle i u *Labusedum* nalazi u osnovi riječ koja se smatra predindoevropskom, egejskom riječju (tako Battisti-Alessio, Skok i dr.). Julius Pokorny (*Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, 1959, str. 683, s.v. *leu-/læu-* "Stein") donosi refleksu u grčkom (od Homera) i albanskom ali i u staroirskom i irskom pa možemo tu riječ (osnovu) smatrati pelastičkom, riječju prvog indoevropskog sloja koja je sačuvana po rubnim dijelovima današnjih Indoevropljana (Irska, Švicarska [Lausanne], Italija, Jadran) što može ukazivati na naseljavanje Pelasta u toplije krajeve iza neke od poznatih odledaba glacijala, diluvija. Znakovito je da ta riječ ne postoji u slavenskom, litavskom, germanskom. Osnova *lau-* "kamen, litica, hridina" sačuvana je kao apelativ i kao toponim:

A. (Pokorny) *leu-/læu-* "Stein": grč. (Homer) *lâas* (gen. *lâos*) "Stein", att. *lâas/lâs* (gen. *lâou*), att. *λεύω* "steinigen", *λευστήρ* "Steiniger" (< ie. *læus-*), *λαυστήρ* "Steinarbeiter" (< ie. *læus-*), sa *-ausa* > *-aura* grč *λαύρα*, jon. *λαύρη* "in Fels gehauer Weg, Gasse", alb. *lerë* "Gestein, Felssturz", stir. *liellia* (gen. *liac*) "Stein", top. *Λαύρον* "gorje jugoistočno od Atike". Proširena osnova na *leus-* dolazi i u Ilirskom *Lausaba/Leusaba* > (v. niže) *Lašva* (južno od Banjaluke) te u *Leusinium* (kod Trebinja), cf. Mayer, o.c., I, 208, II, 70.

B. (CD 1, 174, Split, oko 1080): *super terras sancti Stephani sub rupe que vulgo dicitur lao*. Konstantin Porfirogenet (10.st.) donosi podatak da su se Cavtačani sklonili na litice 10 kilometara sjeverno od Cavtata. Litice se zovu *Rausa* ili *Rausium* a to je nastalo promjenom $l > r$ od romanske riječi *lau* (original: λέγεται δε ῥωμαῖοῖσι ὁ κρέμνος λαῦ, cf. za sve i P. Skok, *Slavia* 10, str. 449-500). Te se litice zovu u dokumentima tal. *Laue*, pisano *Labe* (1291), latinizirano *lave/lavae*, *Labes*, *de Labibus*, slavizirano *Lävi* (Apendini); toponim *Lave* postoji i na otoku Šipanu (cf. za sve P. Skok, o.c., str. 450-453). Skok je prvotno mislio da se *lau* treba izvoditi od lat. *labēs* f (sc. *terrae*), gen. *labis* "Sturz, Gesturz, Absturz, litica, vrlet" ali je kasnije odustao od te misli te osnovu i on smatra egejskom (cf. *ERHS* s.v. *laura*, *Lovćen*), vidi je i u nazivu *Lavša/Lavca* (Šibenik, Kornati), lat. *lapides lausiae* (u lat. < kelt., v. Frisk), sab. top. *Laverna*, provan. *alavanca*, *lavanca*, fr. *avalanche*, top. *Lausanne* (Švicarska), tal. (dijal.) *lavina*, književno tal. *valanga*. Dakle bi na mediteranskom području bila dobro zasvjedočena i osnova *lau* i izvedenica *laus-*. Ovamo prema tome treba pribrojiti i bosanski top. ilir. *Leusaba* (Antonin, Peutinger) / *Lausaba* (Ravennas) > *Lašva* (AR 5, str. 919: 1. rijeka, utječe u rijeku Bosnu, 2. zaselak uz Travnik) koji, ovaj zadnji, oblik treba tumačiti od *Leusa/Lausa* "vrlet, litica, kamenje" sa sufiksom *-ava* za potamonime (proširen kao sufiks po čitavoj Evropi, u nas u *Krbava*): *Leusava* > **lvšava* > (upravo) **lvšava* > *lavšava* > (disimilacija $v-v > \emptyset-v$) **lašava* > *Lašva* (cf. Filologija 6, str. 160) ili > (metateza $vš > šv$) **lašvava* > (sinkopa *vava > va*) *Lašva*. Pojava *š* za *s* u superstratu može dokazivati da je u "ilirskom" kontinentalnom u riječi *laus*a izgovor bio *lauš*a dok je južnije uz obalu u starodalmatskom izgovor *laus*a ostajao bez te promjene (u *Lausa*, *Lavsa*, *Labusa* i *Labusedum*), dok za *Lavša* možemo suponirati mletački izgovor *s > š*. Skokovo vezivanje uz osnovu *lau-* i toponima *Lovćen* i *Laucellae* (Split, 1171) polazi od proširenja osnove sa *k* u *lauk-* koje nije nigdje drugdje potvrđeno. Moje je mišljenje da treba prije svega kod ove etimologije misliti na starodalmatski diftong *au* prema lat. *ū* tipa *crūce* > *krauk* (Krk), dakle **lūcellae* > *laucelle* < *lūc-* + *-ellu/-ella*, tako i u *Lovćen lauc-* + *-en* > *Lovćen* (*ć* kao u *monticellu* > *munćel*, na Krku) gdje osnovu *lūc-* imamo prema lat. *lux/lucus* "svjetlo, čistina u šumi, šuma, gaj (posvećen božici *Lucina*)". Sufiks *-en* može biti i slav. *-ěnz*, koji najvjerojatnije imamo i u sličnim brdskim nazivima *Ozren*, *Prizren* i slično.

8. Gledajući na izvedenicu od *lau* u *laus*a (> *Lavsa*, *Lašva*, *Lausanne*) gotovo je sigurno da se u obliku *Labusa* (Milecijeva kronika, 11. st.) radi o zatrpavanju diftonga *au* u heterosilabi sa *b*. U svakom slučaju zatrpavanje s *b* je neobično, dok je obično s *v*, pa se ovo zatrpavanje može tumačiti ili kao lat. *volta* > u nas *bolta* ili kao prepisivanje s grčkih dokumenata gdje je *b* u grafiji za *v* normalna pojava. To bi pak s druge strane dokazivalo utjecaj grčke kulture (grčkog pisma) u vrijeme najranijih dokumenata koji se tiču povijesti Dubrovni-

ka. Grčki utjecaj uostalom očituje se, uz ostalo, i u citiranom *Vlasi za Blasios* kao i u riječi *krilat*, o kojoj v. *Rasprave Zavoda za jezik* 14, 1988, str. 149-154. Inače oblik *Labusa* nalazimo i u *Annales ragusini* (16.st.) Nikole Ranjine (*Monumenta spectantia* 14, 1883, str. 174-175):

*Hoc castrum vocitat epidauria lingua Labusa,
Namque ripa sonat hoc idiomate labes.*

Prijevod:

*Ovaj kaštel naziva dubrovački govor Labusa,
Jer se kamen u ovom govoru reče labes.*

Dakako, Ranjinina *Kronika* u etimologiji šepa (veza s lat. *labes*) kao i drugdje (za *labes* v. gore glava 7).

Ako izvršimo morfološku sekciju naziva *Labusedum* na osnovi onoga što smo kazali naprijed, dobivamo, u vezi s potvrđenim oblikom *Labusa*, sufiksadni elemenat *-edum*. Ovo je mletacizirani oblik za vrlo dobro potvrđen lat. suf. *-etum* koji označuje mjesto gdje se nešto nalazi, raste, ili se tu nešto radi, a odgovara slavenskom suf. *-ik* (*vrba* > *vr̂bik*). Poznat je sličan oblik na Krku od lat. *canna* "trska, trstika" > *cannētum* "trščak, trstik, trstenik" (oblik *cannetum* zabilježen je u hrvatskom latinitetu 1330, 1454, cf. *Lexicon latinitatis*, ed. HAZU, I, 1973, str. 165) > *Kanajt* (toponim na Krku, mjestu Punat), gdje je *t* po pravilu ostalo neizmijenjeno u starodalmatskom na našoj obali. Ovaj sufiks postoji na čitavoj našoj obali, s time da se u raznim slučajevima mijenja osnova riječi za isti pojam: lat. *calamus* "trska" daje *calametum* "trstenik", (u Kotoru i) "vinograd, voćnjak" (cf. *Lexicon latinitatis* s.v., od 1330, 1405), u Dubrovniku s *t* > *d* *Challamidum* (1405, cf. Jireček, *Die Romanen*, I, str. 61), toponim *Calamito* (1096) = *Calamet* (1114: *ad vallem que sclavonice dicitur Tirstenic, latine vero Calamet*, cf. Jireček, o.c., I, str. 61) = *Trstenik* (mjesto između Splita i Stobreča); za gotovo isti pojam nalazimo na Krku od *canna* spomenuti *Kanajt*, kod Lošinja naziv otočića *Kanidole* < lat. *cannētula* (cf. Skok, *Slavenstvo*, I, 1950, str. 61), na Rabu *Kanitalj* < lat. *cannētulum* (cf. Skok, o.c., I, str. 47, 61), u Istri i *locus Calisedum* (okolica Lima, 1102, cf. CD 2, str. 6) što dolazi od lat. *carex* "šas" (i u Italiji *Calice*, god. 835, cf. *I nomi geografici italiani*, 1990, Torino, s.v.). Dakle za isti pojam u južnoj Hrvatskoj *calamus*, srednjoj i Istri *canna*, na sjeveru (Istra) i *carex*. Nepromijenjeni sufiks *-etum* imamo i u *vinetum* (anno 1070-1076, Biograd na moru, cf. CD 1, str. 151) < lat. *vinum* "vino" > "vinište, vinogradi", u istom tekstu *Roretum* "hrastik" prema lat. *robur* "hrast" (preko **roboretum*). Oblik sa *-edum* (u *Calamidum* [Dubrovnik], *Kanidole* [Lošinj], *Calisedum* [Istra] pa i u **Lausedum* [Dubrovnik]) nastaje mletačkom sonorizacijom intervokalnog *t* koja u Dubrovniku posvjedočuje utjecaj mletačkog dijalekta koji utjecaj nastaje iza 1000. godine (Dubrovnik potpada pod Veneciju god. 1000).

9. U zaključku naše rasprave postavlja se nekoliko problema na koje treba odgovoriti. Sufiks *-edum* < *-etum* dokazuje jezični mletački utjecaj u obje isprave iz 1022 i 1076 i u biskupskoj kuriji u Dubrovniku. Falsifikatori prvom i drugom ispravom dokazuju, uz dokaz ispravom iz 743. o dodjeli palija, ovim ispravama da i putem sukcesije prava cavtatske biskupije Dubrovnik postaje biskupija a ovim ispravama i nadbiskupija. To bi trebao biti odgovor onima koji su tvrdili da Dubrovnik (*Epidaurum novum*) nije nikada bio ni biskupija. Ove su isprave prema tome mogle nastati u vrijeme parbi o paliju između Bara i Dubrovnika. Bar je imenovan nadbiskupijom godine 1089 (v. naprijed glava 1) pa stoga i postanak ovih isprava treba datirati oko ili iza 1089, dakle staviti ga vremenski na sam konac druge polovice 11. st. Sufiks *-etum* je ovdje u *Labusedum* dodan na *labusa* < *laus*, pa se može tvrditi da je u Dubrovniku u "ilirskom" a najvjerojatnije iz pelastičkog vremena, te i u starodalmatskom govoru postojala od starine u starosjedilaca riječ *laolau* za pojam "kamen, litica" i odatle izvedena riječ *laus* sa značenjem "hrid, hridina, litica" (*Lausa* je dobro potvrđena riječ na našem terenu, pa i u Bosni). Tvorba pak *lausetum* značila bi "kamenjar, kamenjak, područje s mnogo kamenja, vrleti" (*Kamenjak* se zovu tri sela u Hrvatskoj, cf. *AR* s.v.). Zatrpavanje s *v/b* može se tumačiti samo heterosilabom, dakle akcentom na drugom dijelu diftonga, tj. na sufiksu. Moglo bi se misliti da se u ovoj tvorbi (**lausetum*) radi o učenoj, čak ad hoc izmišljenoj riječi ali ja osobno sumnjam u to jer je autor-falsifikator mogao bez bojazni na tom mjestu staviti poznati toponim *Lausa*, ili još pučkiji **Lavusa* > *Labusa*. Značilo bi to da je za Hridine prema moru u Dubrovniku uz *Lave* postojao i naziv **Lausetum* > *Labusedum*, kao sjedište dubrovačkog biskupa, među ostalim zgradama, kaštelu i kućama privatnika. Ako je naziv *Ragusa* postojao za dolinski teren u Dubrovniku između Hridina i Srđa, naziv *Pitaura* za teren pod Srđem, **Lausetum* za Hridine, naziv *Epidaurum* odnosio bi se na čitav Dubrovnik a govorili su ga stranci i Dubrovčani kada je trebalo dokazivati da su oni Cavtačani naseljeni na tom prostoru, na teren *Rause* < *Raguse*. Taj opći naziv upotrebljavalo je i okolno pučanstvo pa odatle Hrvatima naziv *Dubrovnik* < *-aur-* > *-obr-* (Muljačić, Putanec). Moje tumačenje toponima *Pitaura* kao indigenog dubrovačkog toponima kazivalo bi da ne stoji tvrdnja da je u Dubrovniku bilo neobično mnogo *hrastova* i *dubova*, neke vrsti *šuma* od tog drveća, koje je mišljenje potjecalo od onih koji su izvodili etimologiju toponima *Dubrovnik* od slavenske riječi *dubrava*. Naime i prirodnije je zamisliti ako je bilo kakvog većeg nasadišta po kojem je koja čestica u Dubrovniku dobila i ime, da se radilo o mediteranskom flornom pokrivaču, o borovima i jelama, manje o bukvi i hrastu, a to bi upravo izlazilo iz ove etimologije toponima *Pitaura* koju sam ovdje iznio. Zaključno možemo ponoviti tvrdnju da su toponimi *Pitaura*, *Ragusa* i *Lausa*/**Lavusa*/**Labusetum* > *Labusedum* postojali na terenu Dubrovnika davno prije preseljenja Cavtačana u Dubrovnik. Svi ovi toponimi potječu iz vremena kada su tu boravile prve grčke migracije sa sjevera (iza oko 5000. godine a.Chr.n.). Tek kasnije dolazi do ilirizacije, pa romanizacije (Itali) i slavizacije ovog prostora u Dubrovniku i okolici.

LITERATURA

1. D. Alerić, *Slavensko ime grada Dubrovnika*, Filologija 10, 1982, 69-92.
2. AR = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, ed. HAZU, 1880-1967.
3. D. Gruber, *O dukljanskoj i dubrovačkoj nadbiskupiji do polovice 13. st.*, Vjesnik Zemaljskog arhiva 14, 1917.
4. H. Frisk, *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1960, 1970, 1972, 3 toma.
5. C. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens*, Beč 1902, 1904, 2 toma.
6. V. Koščak, *Epidaurum-Ragusium-Laus-Dubrovnik*, Anali Zavoda za povijesne znanosti 27, Dubrovnik 1989, 7-40.
7. *Lexicon latinitatis medii aevi Jugoslaviae*, Zagreb 1973, 1978, 2 toma.
8. *Nomi (J) geografici italiani*, Torino 1990.
9. G. Novak, *Povijest Dubrovnika I*, Zagreb 1978.
10. A. Mayer, *Die Sprache der alten Illyrier*, Beč 1957, 1959, 2 toma.
11. Ž. Muljačić, *Intorno al toponimo Dubrovnik, Ragusa in Dalmazia*, Riasunti VII Congresso internazionale di scienze onomastiche, Firenze 1961, 119-120.
12. Ž. Muljačić, *O imenu grada Dubrovnika*, Zadarska revija 11, 1962, 147-154.
13. J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern-München 1959, 1969, 2 toma.
14. V. Putanec, *Refleksi aloglotskog diftonga AU u hrvatsko-srpskom*, Filologija 6, 1970, 155-163.
15. P. Skok, *Les origines de Raguse*, Slavia 10, 1931, 440-500.
16. P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb 1971-1974, 4 toma.
17. P. Skok, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, ed. HAZU, Zagreb 1950, 2 toma.

REGISTAR CITIRANIH ONOMASTIKA

Barra 4	Lavi 7	Rausion 1, 7
Blasius/Blasios 7,8	Lašva 7, 8	Rogoi 6
Brač 6	Lau 7	Rogus 6
Brattia 6	Laucellae 7	Roretum 8
Brindisi 6	Laurion 7	Salona 1
Brundisium 6	Lausa 6, 7, 8, 9	Sergius 6, 8
Brundusium 6	Lausaba 7	Sersi 6, 8
Calamet 8	Lausanne 7, 8	Tirstenic 8
Calamito 8	Lavca 7	Tragurium 6
Calice 8	Laverna 7	Traù 6
Calisedum 8	Lavsa 7, 8	Traùr 6
Canusium 6	Lavša 7	Trstenik 8
Cavtat 6	Leusaba 7	Vlasi 7, 8
Challamidum 8	Lopud 6	Vlasius 7, 8
Dubrovnik 1, 6, 8, 9	Lovćen 7	
Elaphitides 6	Munčel 7	
Elaphussa 6	Ozren 7	
Epicaria 4	Pharos 4	
Epicatia 4	pitabritana 4	
Epidamnos 4	Pitaura 4, 9	
Epidaurum 1, 3, 4, 6, 8, 9	pitauritana 4	
Epidotion 4	Pitaurum 3, 4	
Epilicus (portus) 4	Pitoussai 4	
epitauritana 4	Pityūssa 4	
Epitaurum 3, 4	Prizren 7	
Hvar 4	Pytieia 4	
Kamenjak 9	Raghus 6	
Kanjt 8	Ragusa 1, 6, 7, 9	
Kanidole 8	ragusana 4	
Kanitalj 8	Ragusi 6	
Krbava 7	ragusiensis 4	
Labe 4, 7, 8	ragusitana 4	
Labes 3, 7, 8	Ragusium 1, 6, 7, 9	
Labusa 3, 7, 8, 9	Raugia 1, 6	
Labusedum 3, 4, 5, 7, 8, 9	Rausā 6, 7	
Lave 1, 4, 5, 6, 7,	Rausē 6, 7	

Résumé

LA DÉNOMINATION *LABUSEDUM* EN PROVENANCE DU 11-ÈME SIÈCLE
POUR LA VILLE DE DUBROVNIK

L'auteur se propose d'expliquer le toponyme *LABUSEDUM* qui apparaît dans les documents de 1022 et 1076 pour la dénomination de la ville de Dubrovnik. En même temps l'auteur revient aux étymologies de *Epidaurum*, *Pitaura*, *Ragusa* et *Dubrovnik*, y compris aussi *Lausa*. *Epidaurum* est grec et pré grec. *Pitaura/Pitaurum* contient la racine pré grecque *pit-*, avec suff. *-auru* qu'on trouve en Italie et en illyrien (nom de Dieu *Medaurus = Esculape*), avec la signification "pinède (sous la montagne Srđ, à Dubrovnik)". *Dubrovnik* serait le reflet de *-daur-* de *Epidaurum*. *Raguse* serait aussi un mot pré grec, en connection avec le grec "fissure, fente", au suff. *-ussa* qu'on trouve aussi dans la dénomination grecque de *Brač*: grec *ἔλαφος* "cerf" > *Ἐλαφοῦσσα*. *Lausa* provient du pré grec (pelastique) *lau/lao*, au suff. *-ussa* aussi. La forme *lausetum* (*-edum* est la forme vénitienisée) dans *Labusedum* veut dire "lieu-dit plein d'escarpements". L'auteur soutient l'idée que les toponymes *Pitaura*, *Ragusa* et *Lausa* ont existé à Dubrovnik comme les lieux-dits avant que les habitants de Cavtat ont dû chercher un abri sur le terrain de Dubrovnik. Le contexte des documents (falsifiés) de 1022 et 1076 dit que l'évêché de Cavtat a été transféré à *Labusedum* et qu'il est (cette ville) successeur juridique des droits possédés auparavant par le siège de l'évêché de Cavtat. L'auteur prétend que tous ces toponymes (*Pitaura*, *Ragusa*, *Labusa* > *Labusetum*) proviennent des temps où les Grecs venaient du Nord et ont colonisé en premiers possesseurs le terrain de Dubrovnik et de ses environs. On pourrait croire même que tous ces toponymes proviennent du temps pré grec, c'est-à-dire des temps des Pélastes en tant que premiers colonisateurs indo-européens de la Méditerranée. Aussi constate-t-il que dans la dénomination de Dubrovnik au cours de l'histoire interviennent aussi tous ces noms des lieux-dits anciennement existants sur le territoire de Dubrovnik d'aujourd'hui.